

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sivil ve Türkçe Tıp Eğitimine Geçiş

Transition to Civil and Turkish Medical Education in the Ottoman Empire

Abdullah Yıldız¹

¹ Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Bu yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil ve Türkçe tıp eğitimine geçiş hakkında genel bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Ülkemizde tıp eğitimi tarihi düşünüldüğünde, tıp eğitiminin sivilleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesi önemli adımlar arasındadır. Her iki olay da Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı içerisinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde atılan bu adımların ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Osmanlı'da modern tıp eğitimi 1827'de kurulan ve aynı zamanda bir askeri okul olan Tıbhane-i Amire ile başlamıştır. Tıbhane-i Amire zaman içinde tıp eğitimi veren tek okul olmuştur. Tıbhane-i Amire'nin devamı niteliğinde olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane bünyesindeki eğitim 1839 yılından itibaren Fransızca olarak sürdürülmüştür. Bir sivil tıp okulu olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 1867 yılında kurulmuş ve okulda Türkçe tıp eğitimi verilmiştir. 1870 tarihinden itibaren bir askeri okul olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de de dersler Türkçe olarak sürdürülmüştür. Sivil tıp okulunun açılması ve Türkçe eğitime geçilmesi birbirine paralel gelişmiş ve birbirini etkilemiştir. Belli koşulların oluşması ve bazı kişilerin özel çabaları da süreci olumlu etkilemiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Sivil Tıp, Askeri Tıp, Türkçe.

In this article, it is aimed to present a general framework about the transition to civilian and Turkish medical training in the Ottoman Empire. Considering the history of Turkish medical training, demilitarization of medical training and medical training translating into Turkish are among important steps. Also both incidents were taken place in the Ottoman's last century. Considering status of the Ottoman Empire, the importance of the steps can be understood. Modern medical training in The Ottoman Empire initiated with Tıbhane-i Amire which was founded in 1827 and was at the same time a military school. Tıbhane-i Amire became the only school for medical training over time. Medical training within the Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane which was a continuation of Tıbhane-i Amire, was continued in French from 1839. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye was founded in 1867 as a civilian medical school and Turkish medical training was given at this school. Starting from 1870, medical training in the Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, a military school, was also conducted in Turkish. The processes of establishing the civilian medical school and transition to Turkish medical training advanced parallel to each other and influenced each other. The occurrence of certain conditions and special efforts of some people also positively affected this process.

Key Words: Ottoman Empire, Civilian Medicine, Military Medicine, Turkish.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de sivil ve Türkçe tıp eğitiminin başlamasının 150. yılı anısına

Her ne kadar bu yazıda sivil tıp ve Türkçe tıp eğitimine geçişten bahsediliyor olsa da bu söylem daha çok Osmanlı'da formel bir eğitimin yapılmaya başlandığı modern tıp dönemine atıf yapmakta olup modern dönem ve sonrasındaki gelişmeler temel alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Genel olarak Osmanlı tıbbı tarihsel yönden 3 döneme ayrılarak incelenmektedir, bunlar: Beylikler Dönemi, Klasik Dönem ve Tıbhane-i Amire'nin

kuruluşuyla Batılı anlamda eğitimin başlatıldığı Modern Dönemdir (1). Elbette daha öncesine ait medreseler ve ahilik teşkilatı özelinde sivil bir tıp eğitimi ve hizmet sunumundan bahsetmek mümkündür, ancak Tıbhane-i Amire'nin kuruluşu ile hekim yetiştirilmesi işi bir süre daha Süleymaniye Tıp Medresesi ile eş zamanlı gerçekleştirilmiş de olsa zaman içerisinde tamamen bu yeni askeri okula devredilmiştir (2). Aslında Tıbhane-i Amire kurulmadan önce de askeri ihtiyaçları hızla karşılamak üzere askeri bir

Geliş Tarihi: 04.07.2017 • Kabul Tarihi: 04.10.2017

İletişim

Dr. Abdullah Yıldız

E-posta: dr.abdullahyildiz@hotmail.com

Tel: 0 312 595 81 70

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik A.D

tıp mektebi kurulması için faaliyetler yürütülmüştür, ancak tam olarak başarıya ulaşamamıştır, bu bağlamda önemli bir örnek olarak Tersane Tıp Mektebi göze çarpmaktadır. Tersane Tıp Mektebi'nin orduya bağlı olarak kurulması planlanmış ancak 4 yıl askeriye bünyesindeki mecburi hizmetten sonra sivil alana geçilebileceği öngörülmüştür, ne var ki bu amaçla kurulan okulun ömrü uzun olmamıştır (3). Tersane Tıp Mektebi bünyesinde yürütülecek derslerde İtalyancaya ağırlık verilmesi ve zamanla Fransızcaya geçilmesi ile ilgili görüşler olduğu belirtilmektedir (3). Makalenin bir diğer konusu olan eğitim dilinin Türkçeleşmesi bakımından, Osmanlı'nın içinde bulunduğu dönemde yabancı dilde eğitim fikirlerinin de Batıyı yakalama fikrine paralel olarak ağırlık kazandığı düşünülebilir. Nitekim 1827'de açılan Tıbhane-i Amire'nin devamı niteliğinde olan Mekteb-i Tibbiye-i Şahane bünyesinde 1839'da başlayan Fransızca tıp eğitimi 30 yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Eğitimin sivilleşmesi ve Türkçeleşmesi faaliyetleri farklı etkenlerin de işin içine girdiği bir süreç içerisinde paralel olarak gelişmiştir (4). Birbirlerini izleyen yakın yıllar içinde Türkçe eğitim veren sivil tıp okulu Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'nin açılması (1867) ve Askeri Tibbiye'de yani bir başka deyişle Mekteb-i Tibbiye-i Şahane'de Türkçe eğitime yeniden geçilmesi (1870) gerçekleşmiştir (4). Bu yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil tıp eğitimi ve Türkçe tıp eğitimine geçiş ayrı başlıklar olarak ele alınmıştır, ancak bu iki sürecin birbirinden tamamen bağımsız olmadıkları da akıldaki tutulmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğunda Sivil Tıp Eğitime Geçiş

Türk ve Osmanlı tıp eğitimi tarihi, sadece Osmanlı'nın modern tıp dönemi ile sınırlandırılmaz. Şüphesiz bu dönemden önce, Orta Asya Türk kültürü içerisinde gelişen Selçuklular'da darüşşifalarla süren, Osmanlı'da esnaf hekimlik ve medrese eğitimi şeklinde vücut bulan bir sivil tıp hizmeti ve dolayısıyla buna bağlı sivil tıp eğitiminden bahsetmek mümkündür. Ancak modern dö-

nemin başlangıcı da kabul edilen Tıbhane-i Amire'nin kurulması sürecinde askeri alanda ihtiyacın giderilmesi, yeni ve Batılı tarzda bir eğitimin verilmesi şeklindeki niyetler açıkça ifade edilmiştir (5). Bundan dolayı Tıbhane-i Amire ile birlikte askeri tıbbi eğitim ve hizmet sunumunun ön plana çıktığı ve zamanla tek okul olarak hizmet verdiği görülmektedir. Bir süre Süleymaniye Tıp Medresesi'nin de eğitime devam ettiği ifade ediliyor olsa da; tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte süreç içinde kapanmıştır (6,7).

Bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil tıp eğitimine geçiş ifadesinin Tıbhane-i Amire sonrası dönem açısından doğru bir ifade olduğu düşünülebilir. Sivil tıp eğitimine geçişten kastedilen ise Sivil Tıp Mektebi olarak da adlandırılan Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'nin 1867'de kurulması ve faaliyete geçmesidir. Sivil Tıp Mektebi'nin açılmasına çeşitli etkenlerin ön ayak olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan Türkçeleşme hareketleri ve "mümtaz sınıf" gibi oluşumlar sıklıkla vurgulanmakla birlikte çok sayıda etken sayılabilir. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Ciddi boyutta hekim ihtiyacı, Türk ve İslam uyruğu dışındaki hekimlerin sayısal üstünlüğü, dışarıdan gelen yabancı hekimlerin bilgisi ile ilgili endişeler, Tıbhane-i Amire'de çabalara rağmen mezun sayısının artış gösterememesi, Türk ve İslam olan unsurların eğitim dili gibi faktörler nedeniyle avantajsız bir pozisyonda kalmaları, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle hem orduda hekim ihtiyacı artışı hem de sivil alanda oluşan hekim açığı gibi etkenlerdir (8,9). Bu nedenlerin Sivil Tıp Mektebi'nin kuruluş sürecini hızlandırdığı ve uygun bir zemin hazırladığı düşünülebilir. Türkçeleşme hareketinin ve mümtaz sınıfın önemli isimlerinden biri olan Kırımli Aziz Bey'in yeni kurulan okulda ilk müdür olarak görev alması, Türkçeleşme hareketinin ve mümtaz sınıfın, Sivil Tıp Mektebi'nin kurulması aşamasındaki etkisini göstermesi açısından bir önemli bir gösterge olarak okunabilir (10). Yine Sivil Tıp Mektebi'nin kurulmasında çok önemli bir yeri olan Salih

Efendi'nin saraya okulun kurulması için gönderdiği layihada; hekim sayısının yetersizliğinin vurgulanması, orduya çağrılan hekimler sebebiyle ülkede oluşan hekim açığına değinilmesi, sivil halk ve ordu için hekim sayısının yetersizliğini dillendirmesi gibi ifadeler savaşların sürdüğü (Girit İsyanı) ve Salih Efendi'nin de sürecin yönetiminde rol aldığı 1865 kolera salgını ve sonrasındaki döneme denk geldiğinden diğer faktörlerin de süreçte oldukça önemli oldukları düşünülebilir (8,11).

Başlıca nedenlere değinildikten sonra şimdi sürecin gelişimi irdelenecektir. Mümtaz sınıf gibi süreçte önemli yere sahip bazı konular Türkçe eğitime geçiş aşamasında da önemli yer tuttuğundan, Türkçe tıp eğitimine geçiş başlığında tekrar değerlendirilecektir.

Osmanlı'da modern tıp eğitimi 14 Mart 1827 tarihinde askeri bir okul olan Tıbhane-i Amire bünyesinde başlamıştır, 1839 yılından itibaren eğitim dili olarak Fransızcanın kullanıldığı Mekteb-i Tibbiye-i Şahane ismiyle Askeri Tibbiye eğitimi sürdürmüştür. Zaten zor olan tıp eğitimi, bu süreçte Bernard gibi yabancı doktorların teşviğiyle uzatılırken, verilen mezun sayıları da geçmişte 8 öğrencinin eğitim gördüğü Süleymaniye Tıp Medresesi'nin verdiği mezun sayılarının çok da üzerine çıkamamış olduğu ifade edilmektedir (12). Sivil Tıp Mektebine dair Rıza Tahsin'in *Mirat-ı Mekteb-i Tibbiye* kitabının Prof. Dr. Aykut Kazancıgil tarafından 1991'de eklerle yayınlanmış baskısından birkaç yıla ait mezun sayılarından örnek vermek gerekirse: 1843 yılında 17 mezun varken, 1844-45 yılında 7 mezun, 1848-49'da 5 mezun, 1850-51'de 19 mezun, 1865-66'da 18 mezun verilmiştir (13). Bu sayılar Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanına göre nüfus ve ordusunun ihtiyaçları da düşünüldüğünde oldukça düşüktür. Örneğin Fransızca eğitim yapılması göz önünde bulundurularak mukayese açısından Fransa'ya bakıldığında, aynı dönemde (1850-1855) sadece Paris Üniversitesinde doktorluk

ve cerrahi alanında verilen diploma sayıları 300 ile 400 arasındadır, ayrıca daha önceki yıllarda bile Fransa’da farklı sayıda üniversitede tıp eğitimi verilmekte olup kabul edilen öğrenci sayıları oldukça yüksektir (14). Bu yönden de Batılılaşmaya çalışan Osmanlı’nın bu emelini gerçekleştirebilmesi için aslında sivil tıp eğitimine geçmesi ve eğitimin Türkçeleşmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Hekim sayısındaki bu sayısal kısıtlılığın yanında daha önce değinilmiş olan bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı, ordunun savaş ve Girit İsyanı gibi durumlarda doktor istihdamını artırması ile neredeyse sivil alanda hizmet verecek hekimin kalmayabileceği kolayca anlaşılabilir. Tüm bu olumsuzluklar içinde mevcut durumun iyi bir analizini yapan ve bunu fırsata çevirmeye çalışan bir grup hekim ve bunlara destek verenler, hem Sivil Tıp Okulu’nun kurulmasına ön ayak olmuşlar, hem de Türkçeye geçilmesine ciddi katkılar sunmuşlardır. Bu bağlamda okulun kurulması için sarayla ilişkiler kuran ve yazışmalar yapan Salih Efendi ismi ön plana çıkmaktadır. Onun bu girişimini teşvik eden ve kolaylaştıranlar arasında daha önce mümtaz sınıfta yer alan ve sınıfın lağvedilmesi sonrası faaliyetlerini sürdüren genç hekimler yer almaktadır (9).

Salih Efendi Osmanlı’nın son hekimbaşısıdır, 1840-50 tarihlerinde bu görevi yürütmüştür, aynı dönemde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de nazırlık görevinde bulunmuştur. Makam lağvedilince bu görevden ayrılmış, daha sonra saraya Serettiba-yı Hassa olarak dönmüştür. Salih Efendi hekimbaşılık makamının lağvından sonra da devlette önemli pozisyonlarda görevler üstlenmiş, Ticaret Nazırı Edhem Paşa gibi kişilerle iyi ilişkiler kurmuştur. Salih Efendi 1865 yılında yeniden Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane nazırlığına gelmiştir (8,15). Daha önce sayılan gerekçelerle Salih Efendi’nin göreve geldiği bu dönemin Sivil Tıp Mektebi’nin kurulması ve sonrasındaki dönemde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de de Türkçe derslere geçilmesi için faaliyete geçmesine

fırsat yarattığı düşünülebilir. Salih Efendi’nin Türkçeleşme taraftarlarının da teşvikiyle Sivil Tıp Mektebi’nin kurulmasına öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Elbette bu yöndeki çabalar daha önce başlamıştır, belki de bu çabalar ve uygun ortam (savaşlar, salgınlar, artan hekim ihtiyacı) Salih Efendi’nin girişiminin başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Zira 1857 tarihinde Cemalettin Efendi’nin nazırlık döneminde “mümtaz sınıf” olarak adlandırılan ve yetenekli Türk öğrencilerin daha iyi yetişebilmelerine yönelik bir sınıf denemesi olmuş ancak kısa sürmüştür, takip eden Hayrullah Efendi ve Arif Bey’in nazırlık dönemlerinde belirgin bir gelişme olmamasına rağmen, mümtaz sınıfta yer alan öğrenciler ve destek sağlayanlar okul dışında Türkçe eğitime geçilebilmesi için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Salih Efendi 1866 yılında Türkçeleşme hareketi taraftarlarının da teşviki ile iki önemli faaliyet gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye adlı cemiyetin kurulması, böylece öğrencilerin ve Türkçeleşmeyi destekleyen hareketin resmi bir kimliğe kavuşturulması için başlatılan girişim, diğeri de iyi gerekçelendirilmiş bir metin hazırlayarak Sivil Tıp Mektebi’nin kurulması için başlatılan girişimdir. Nitekim her iki girişim de başarıya ulaşmış ve 1867 yılında hem cemiyet resmi bir kimlik ile vücut bulmuş hem de Sivil Tıp Mektebi yani Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye kurulmuştur (8,9).

Bu girişimler nasıl olmuştur? Her iki girişim de Salih Efendi’nin saraya konularla ilgili taleplerini uygun bir dille gerekçelendirerek iletmesi şeklinde olmuştur. Salih Efendi’nin ifadelerinde; hekim sayısının kısıtlı oluşu, ordunun ihtiyacı ile oluşan boşluk, sivil halka hizmet verilebilmesi için öğrenci mezun edilebilmesinin önemi gibi konular vurgulanmış, ayrıca özellikle Türkçeye yönelik olarak da eğitimin kolaylaşması açısından Türkçe ders verilmesi gerekliliği dikkatli bir dil kullanılarak okul talebi içinde yer almıştır. Askeri Tıbbiye’yi güçlendirmek şeklinde oluşabilecek bir çözüm önerisini

bertaraf etmek için de özellikle “tababet-i belediye” ve “taşra” söyleminin yazışmada vurgulandığı ifade edilmektedir (8,9).

Salih Efendi’nin görüşleri 6 Aralık 1866’da saraya gönderilmiş, daha sonra Meclis-i Vâlâ’da görüşülmüş, 19 Aralık 1866’da mazbata yazılmış, 1 Ocak 1867’de Sultan Abdülaziz’e sunulmuş ve nihayet 2 Ocak 1867 tarihinde Sivil Tıp Mektebi konusunda irade çıkmıştır (8). İradeden sonra Şubat 1867’den itibaren öğrenci almaya başlamıştır ve okulun ilk müdürü olarak da Kırımlı Aziz Bey görevlendirilmiştir (8). Kırımlı Aziz Bey vefat ettiği tarih olan 1878 tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür (10). Eş zamanlı olarak yukarıda bahsetmiş olduğumuz Salih Efendi’nin Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin açılmasına dair girişimi de olumlu tepki almış ve 3 Mart 1867 tarihinde bu konuda da irade çıkmıştır (8). Bu cemiyet özellikle Türkçeleşme faaliyetleri ve çeviri faaliyetlerinde önemli görevler üstlenmiştir.

Beş Mart 1868 tarihli sadrazamlık tezkiresinde Sivil Tıp Mektebi’ne ilişkin içerik ayrıntılı şekilde tarif edilmiştir. Bu tezkirenin, Osman Ergin’in yazarı olduğu *Türk Maarif Tarihi* adlı eserindeki latin harfleriyle yazılı kısmını Ekrem Kadri Unat ve Mustafa Samastı kitapları olan *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*’de sadeleştirilmişlerdir. Bu tezkirenin içeriğinde önemle üzerinde durulan konular vardır. Örneğin; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de askeri hekim yetiştirildiği için sivil halka yabancı hekimlerin baktığı ve bunların nitelik yönünden kötü oldukları, pek çok yerde ihtiyaç olduğu ve yeterli sayıda hekim olmadığı, ordunun ihtiyacı için hekimler orduya çağrılınca ihtiyacın arttığı, hekim olması için yetiştirilen talebe sayısının azlığı, askeriyeden yetiştirilen hekimlerin askeri yönden ilerlemek istediklerinden, sivil alanda belediye hekimleri için ayrı bir dersane açılması gerekliliği, masrafin azaltılması için bunların maaşsız ve gündüzlü olabilecekleri ifadeleri yer aldıktan sonra okula seçilme konusu da işlenmiştir. Rüştüye mezunları ya da o derece bilgi sahibi olan Müslüman ya

da Müslüman olmayan 16 yaştan büyük 20 yaştan küçük öğrencilerin okula kabulü öngörülmüş ve bunlardan taşralı olanların askerlik kurasına katılmayacakları eklenmiştir. Süre olarak 5 yıllık eğitim planlanmıştır. Tıp eğitiminin uzun ve zor olmasına neden olarak Fransızca da içerikte yer bulmuş ve Türkçe eğitime geçişin kolaylaştırıcı etkisine de değinilmiştir. Okulun Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içinde yer alması kararlaştırılmış, ilk aşamada 50 öğrenci ile başlanarak zaman içinde artırılması ifadesine yer verildikten sonra son kısımda da bütçe yer almıştır (9,16).

Sivil Tıp Mektebi yani Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin 1867'de açılması ve eş zamanlı olarak Türkçeleşme faaliyetlerinde önemli bir rol aldığı düşünülen Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin resmi bir nitelik kazanmasının Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de de zamanla Türkçe eğitime geçişi kolaylaştırmış olacağı düşünülebilir.

Sivil Tıp Mektebi'nin yeri genel işleyişi ve kısaca akıbetine de değinilmesi gerekir. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ilk aşamada Askeri Tıbbiye içinde faaliyet göstermiş olup, öğrenci sayısı artınca Ahırkapı'ya, oradan da Kadırga'ya taşınmıştır. İdaresi başlangıçta Askeri Tıbbiye idaresine bağlıken zamanla Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır, ancak bilimsel anlamda Askeri Tıbbiye ile sıkı ilişkiler içinde olunmuş, genellikle her iki okulun hocalarınca bu iki okulda da dersler verilmiştir. Öğretim başlangıçta 5 yıl olarak planlanmış olsa da 1872'den itibaren 6 yıl olarak sürdürülmüştür (9).

Meşrutiyetin ilanından sonra okulla ilgili gelişmeler mali açıdan iki okulun birleşmeleri yönünde ilerlemiştir, bu noktada kadro yönünden açıkta kalabilecek hocalarla ilgili tartışmalar olmuştur. Asaf ve Derviş Paşaların önerileri ile okulların kötü durumda oldukları ifade edilerek, en azından Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin düzeltilmesi için başvurularda bulunulmuştur. Bu ekibe Cemil Paşa'nında katılımıyla Maarif

Nazırı'ndan, fakülte olunması ve hastane için söz alınmıştır. Fakülte olunması fikri ve kadroya dair kararlar alınmış ve zaman içinde Maarif Nezareti'nce de uygun bulunmuştur. Maarif Nezareti'ne bağlanmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin yeni kadrosunun da kabul görmesiyle bir kimlik değişikliği geçirdiği düşünülmektedir. Bu yeni eğitim kurumunun başlangıç tarihi olarak da 14 Kasım 1908 kabul edilmektedir. Darülfünun'a bağlı bir tıp fakültesi kimliği kazanan bu yeni okulun da idaresine cerrahi hocası Cemil Paşa seçilmiştir (9). Türk eğitim tarihi düşünüldüğünde tüm bu bilgiler ışığında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye bünyesinde başlatılan sivil eğitimin o günden itibaren devam ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe Tıp Eğitime Geçiş

Daha önce belirtilmiş olduğu üzere Türkçe tıp eğitime geçiş ifadesi de Osmanlı'da modern tıp dönemine ilişkin olarak kullanılmıştır. Yoksa Türkçenin bir dil olarak kullanılması mantıken gündelik pratik içinde zorunlu olarak eğitim dili olması sonucunu doğuracaktır. Nitekim Türklerin dil ile ilgili bağlarının oldukça eski tarihlere kadar gittiği düşünülmektedir. Dil ile ilgili olarak kalıntıların çoğunun Uygurlardan kalma olduğu düşünülse de, Türkçenin Uygurlar dönemindeki seviyeye ulaşması için yeterince zamanın geçmiş olması gerektiği ifade edilmektedir (17). Ayrıca Türklerin dil ile ilişkilerinin daha sonraki dönemlerde artarak devam ettiği düşünülebilir. Bu bağlamda XI. yüzyılda *Kutadgu Bilig* ve *Divan-u Lügat-it Türk* gibi eserler doğrudan Türk diline dair önemli eserlerdir (18). Tıp dili açısından Türkçeye bakıldığında, yine *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde o dönem için tıbbi alanda önemli olan büyücülere ve otacılara (hekim) atıf yapan Türkçe ifadeler dikkat çekmektedir (1).

Osmanlı dönemine bakıldığında ise Beylikler Dönemi'nden itibaren Türkçe

tıp metinlerine bir ilgi olduğu düşünülmektedir, birçok hekim Türkçe eserler kaleme almış ya da Türkçeye çevriler yapmıştır. Örneğin İbn-i Sina'nın *Kânûn* adlı eseri 1700'lü yılların ortalarında Türkçeye kazandırılmıştır (1). Sunulan bu genel çerçeveden sonra Türkçe tıp eğitimine geçiş ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern tıp dönemiyle uyumlu süreç, şüphesiz Batı karşısında geri kalan bir dönemin içerisinde yer alan sancılı bir zamana karşılık gelir. Dolayısıyla Batı karşısında düşülen pozisyonun dil alanında yansımalar yarattığı düşünülebilir. Özellikle Lale Devri'nden itibaren sadece diplomatik düzeyde değil, askeri ve teknik alanlarda da Batıyla ilişkilerin arttığı ve bu bağlamda çeviri faaliyetlerinin hız kazandığı ifade edilmektedir. Yine bu dönemde matbaa kurulmuştur. Daha sonra özellikle III. Selim dönemiyle birlikte Osmanlı'da modernleşme çabaları hız kazanmıştır. Bu dönemde (1700'lerin sonu) başta Fransa ile olmak üzere Batı ile ilişkilerin arttığı, Mühendishane gibi yeni okullar kurulduğu ve Fransız dili ile Osmanlı eğitim kurumları arasında ciddi bir ilişkinin başladığı ve Fransızca'nın Osmanlı eğitim kurumlarında yer almaya başladığı ifade edilmektedir (19). Daha önce bahsedilen, İtalyanca eğitim yapılması planlanan ve zamanla Fransızca eğitime geçilmesi öngörülen Tersane Tıp Mektebi de yine bu dönemin bir çabası olarak değerlendirilebilir (3). Modernleşme hareketi, III. Selim'den sonra da devam etmiş, süreç, içinde tıp açısından önemli yenilik sayılacak olan Tıbhane-i Amire ve devamı niteliğinde olan okulların açılmasıyla devam etmiştir. Dil açısından sürecin önemli bir sonucu 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de derslerin Fransızca olmasıdır. Bu noktada zaman zaman oluşan bir yanlış anlamının da giderilmesi gerekmektedir, Fransız diliyle tıp eğitimi, 1827'de Tıbhane-i Amire ile başlamayıp, 1839'da başlamıştır, bu tarihe kadar Tıbhane-i Amire'de derslerin Türkçe yapılması planlanıp, İtalyanca

ve Fransızca gibi yabancı dillerin geliştirilmesi amaçlanmıştır (1). Bu bilgilere bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe tıp eğitimine geçiş ile kastedilenin, Türkçenin yeniden eğitim dili olarak kullanılmasıdır.

Tıbhane 1838 yılında Galatasaray'a taşınmıştır, ilk başlarda Mekteb-i Tıbb-ı Cedid olan okulun adı, 1839 yılında II. Mahmud'un ziyaretinden sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak anılmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonra eğitim de Fransızca olarak devam etmiştir. Eğitim dilinin değişmesiyle ilgili önemli değişiklikler 1867'de kurulan Sivil Tıbbiye'nin açılması ve nihayet 1870 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ya da daha yaygın kullanılan adıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de yeniden Türkçeye geçilmesidir (20).

Sultan II. Mahmud'un 1839 yılında açılışını yaptığı Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane eğitimine Fransızca devam etmiştir. Eğitim dilinin süreç içerisinde Türkçeleşmesi konusunda Sultan II. Mahmud'un yaptığı bir nutka göndermeler yapılmakta ve Sultan'ın zaman içinde Türkçeye geri döneceği yönünde işaretler taşıyan bir konuşma yaptığı iddia edilmektedir. Ancak bu konunun tartışmalı olduğu, böyle bir konuşmanın Türkçe tıp eğitimine geçme konusunda motivasyon sağlanması için ön plana çıkarıldığı ifade edilmektedir. Nutkun özellikle Rıza Tahsin'in *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye* adlı eserinde yer aldığı, ancak bunun da net bir kaynağa gitmediği, aksine nutka atfedilen tarih olan 14 Mayıs 1839 yılından oldukça sonraki dönemlerde çıkan *Ceride-i Havadis* gibi gazetelerde yer aldığı bunun da Türkçeleşme tartışmalarının olduğu dönemle uyumlu olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda ilk şüpheler Hüsrev Hatemi ve Yeşim Işıl tarafından kaleme alınan *Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat* adlı eserde yer almıştır. Yukarıda belirtilen konular ifade edilerek, kaynak konusundaki şüpheler ele alınmış, nutkun *Ceride-i Havadis* gazetesince düzenlenmiş olabileceği, ancak aksinin de mümkün olduğu, eğer böyle bir kaynak bulunacak

olursa bunun çok değerli olabileceği belirtildikten sonra, Besim Ömer Paşa'nın *Nevsal* adlı eserinde nutka yakın bir ferman bahsettiği ve böylece böyle bir nutkun varlığının imkan dahilinde olduğu ifadelerine yer verilmiştir (21). Zamanla tartışmaya başka isimler de katılmışlardır. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar konuya dair yazdıkları bir makalede kitapta geçen nutuk ile *Takvim-i Vekayî*'nin 14 Mayıs 1839 tarihli sayısını karşılaştırdıklarında farklılıklar gördüklerini ifade etmişler ve genel olarak nutkun Türkçeleşme taraftarlarınca süreci kolaylaştırma amacıyla tertip edilmiş olduğunu belirtmişlerdir (22). Bu konu Ayten Altıntaş tarafından da incelenmiştir. O da Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar'a benzer ifadelerle yer vermiş ve nutkun özellikle Türkçeleşme tartışmalarının olduğu dönemde ortaya çıktığına değindikten sonra, bu nutkun tartışmaların kesilmesindeki rolüne değinmiş, nihayetinde Türkçeleşme faaliyetlerinin başarıya ulaşmasının altını çizerek zamanla Türkçeleşme yanlılarının haklılığının ortaya çıktığını vurgulamıştır (23). Bu ilginç ayrıntıya yer verdikten sonra yeniden süreç ele alınacaktır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de 1839 yılından itibaren eğitim Fransızca olarak devam etmiştir. Okulun öğrenci sayısı artırılmış, yabancı ülke sınavlarında (Viyana Tıp Fakültesi) başarılı olacak düzeyde eğitim verilmiş, ancak tüm bu gelişmelere rağmen mezun sayılarının öğrenci sayılarına oranla oldukça düşük kalmış olduğu görülmektedir (24). Yine de uzunca bir süre Fransızca eğitim devam ettirilmiştir. Yeniden Türkçe eğitime geçme konusunda öncü ve önemli bir gelişme daha önce de sözü geçen "mümtaz sınıf"ın açılmasıdır. Bu sınıfın açılması 1857 yılında dönemin nazırı olan Cemaleddin Efendi döneminde gerçekleşmiştir (9,25).

Tıbbiye'de derslerin Fransızca devam etmesinin öğrencilerin zihinlerinde dil konusunda milliyetçi bir düşünüş uyandırdığı belirtilmektedir. Bu nok-

tada dönemin okul nazırı olan Cemaleddin Efendi'nin de ön ayak olduğu ifade edilmektedir. Böylece okulda Arapça, Fransızca ve Türkçe dersler açılarak yetenekli öğrenciler bu derslere sokulmuştur. Bu bağlamda ileriye yönelik Türkçeleşme umudunun doğru da ifade edilmektedir. Bu dersler 1857 tarihinde açılmıştır, ancak zaman içinde bir engelleme ile karşılaşmış ve süreç 1859 yılında Cemaleddin Efendi'nin görevden alınması ve yerine Hayrullah Efendi'nin getirilmesiyle son bulmuştur (25). Bu sınıflarda öğrencilik yapanlar arasında; "Kırmımlı Aziz Bey, Hüseyin Remzi, Mehmet Nazif, İbrahim Lütfi, Hüseyin Sabri, Vahit, Servet, Emin ve Bekir Sıtkı" gibi isimler yer almış ve daha sonra Türkçeleşme yolundaki faaliyetlerde rol almışlardır (9). Osman Şevki Uluğ, Hayrullah Efendi'nin Türkçe dersleri sonlandırması konusunda sanki boyun eğici bir üslup ve çoğunluk olan yabacılardan yana tavır aldığını ima etmiştir (25). Ancak bu konuda gerek Cemaleddin Efendi'nin görevden alınması gerekse de Hayrullah Efendi'nin takındığı tavır konusunda farklı görüşler de öne sürülmüştür. Örneğin Zuhul Özeydin bir makalesinde, görevden alındığı iddia edilen Cemaleddin Efendi'nin görevden alınmayı talep ettiğini belirtmiştir (26). Ayrıca Hayrullah Efendi konusunda da doğrudan kişiden kaynaklı bir süreç olmadığını, gelişen olayların üst makamların bilgisi dahilinde gerçekleştiğini ve Türkçe derslerle ilgili olarak Hayrullah Efendi'nin karşı oluşuna dair bilgi ve belge olmadığı ifadelerine yer vermiştir. Ek olarak Hayrullah Efendi'nin yazdığı Türkçe eserler göz önünde bulundurulduğunda aksi durumun daha olası olduğunu ifade etmiştir (26). Sonuç olarak mümtaz sınıf uzun soluklu olmamış ve kapanmıştır. Hayrullah Efendi'den sonra 1861 tarihinde nazırlığa gelen Arif Efendi döneminde Türkçeleşme konusunda belirgin bir gelişme olmadığı ve Arif Efendi'nin hem öğrencilerin gönlünü alan, hem de yabancı hocaları kırmayan bir tavır içinde olduğu ifade edilmektedir. Bunlara rağmen öğrenciler

bu dönemde faaliyetlerine okul dışında devam etmişler, toplantılar düzenlemişler ve çeşitli yayınlar çıkarmaya çalışmışlardır (25). Okuldan da dahiliye kliniğinden muallim muavini Ahmet Ali Bey ve okulun çalışanlarından olan Hacı Arif Efendi'den destek alabilmişlerdir. Özellikle Hacı Arif Efendi'nin maddi katkıları olduğundan de bahsedilmektedir. Aynı zamanda bu süreç içinde Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye adlı bir cemiyetin kurulması fikri de gündemde yer almaya başlamıştır (9,25).

Daha önce sivil tıp okulunun açılması bahsinde de önemli bir gelişme olarak ifade edilmiş olan Salih Efendi'nin 1865 tarihinde okul nazırlığına yeniden getirilmesi, Türkçeleşme faaliyetlerinde de dönüm noktası olmuştur. Sivilleşme ve Türkçeleşme faaliyetlerinin neredeyse birbirine paralel seyrettiği düşünülecek olur ise; benzer gelişmelerin ve sorunların (yukarıda değinilen hekim açığı vs.) Türkçeleşme sürecinde de Salih Efendi'nin faaliyetleri için olumlu bir ortam yarattığı düşünülebilir.

Salih Efendi ile Türkçeleşme taraftarları arasında olumlu bir ilişkinin kurulduğu ve daha önce okul dışında yürütülen faaliyetlerin meşru bir zemine kaydırılmasının zamanın geldiği üzerine anlaşıldığı belirtilmektedir. Bu maksatla Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin resmen kurulması ile ilgili girişimlerin başlatılması da planlanmıştır. Salih Efendi'nin devlet kademelerinde dikkate alınan biri olması da etkinliğini artırmış gibi görünmektedir (25). Tüm bu gelişmeler yaşanırken çeviri faaliyetlerine de önem verilmesi gündeme gelmiş ve Nistin'in sözlüğünün Türkçeye çevrilmesi kararlaştırılmış, bu anlamda önemli mesailer harcanmıştır ve çok sayıda eski ve yeni esere başvurulmuştur (25).

Ancak Türkçeleşme konusunda asıl önemli gelişme önceki bölümde ayrıntılı olarak ele alınmış olan Sivil Tıbbiye yani Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin açılması ve faaliyetlerini sürdürebilmiş

olmasıdır. Şüphesiz bu gelişme kendisinden önceki gelişmelerin önemli bir sonucudur ve bu gelişmeler bu okulun açılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak gelişme sadece Sivil Tıp Okulu ile sınırlı kalmayarak genişlemiştir.

Osman Şevki Uludağ, Sivil Tıbbiye'nin açılması konusunda Salih Efendi'nin çevirilerin bitirilmesi sonrası okulun açılması fikrine karşın Kıımlı Aziz Bey'in bir an önce okul açılmalı fikrinde birleştiği ve okulun böylece açıldığını ifade etmektedir (27). Bu okulda gerçekleştirilen eğitimin başarı kazanmış olmasının Askeri Tıbbiye – Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de de Türkçe eğitime geçilmesinin sağladığı ya da kolaylaştırdığı kolaylıkla düşünülebilir.

Bu süreç içinde dil konusunda önemli tartışmalar olduğu ve bu tartışmaların gazetelere de yansdığı ifade edilmektedir. Türkçeleşme karşıtı başlıca görüşler: Türk dilinin eğitim yeterliliğinin 30 yılda nasıl olup da bu seviyeyi yakalayabildiği ve medreselerde de Arapça dersler verildiği noktasında oluşmuştur (27). Bu dönemde Salih Efendi gibi bazı hocaların Askeri Tıbbiye'de resmen olmasa bile fiilen Türkçe dersler verdikleri de ifade edilmektedir. Tartışmalar devam etmiştir, Kıımlı Aziz Bey ve arkadaşlarının, Sivil Tıbbiye'de Türkçe derslerin olumlu gidişini anlatan ve Fransızca derslerin kaldırılmasını talep eden bir yazıyı Ahmet Ali aracılığıyla seraskerliğe ilettikleri ifade edilmektedir. Bunun üzerine Şura-yı Askerî Reisi Esad Paşa'nın Türkçe karşıtı hocalardan başlıcalarını (Baroçi, Kostantin Kara Todori, Serviçen) çağırarak Türkçenin gidişatı ve dersler hakkında sorular sorduğu ve soruların tamamına Türkçe lehine cevaplar aldığı ifade edilmiştir. Bu gelişmeler sonunda 1870 tarihinde Askeri Tıbbiye'de de Türkçe eğitime geçilmiştir (27). Özellikle *Gazette Medicale d'Orient*'te Türkçe tıp eğitimi karşıtı yazılar yazılmıştır. Örneğin S. Mavrogéyn October – Novembre 1870 tarihli yazısında Dr. Ahmet Bey'in girişiminin milliyetçi yönünü uygun bulmakla be-

raber Türkçeye geçilmesi için erken olduğu ifadelerine yer vermiştir ve Avrupa dillerinin zenginleşmesi ve belli terimlere sahip olmalarını Latinceye bağlamıştır. Türkçe tıp dersi anlatıldığı takdirde anlaşılamayacağını ve Arapça deyimlerin de kullanacağını ifadelerine eklemiştir. Atina Üniversitesinde Yunanca ders verildiğini iddia eden Ahmet Bey'e de, Yunanca'nın temel bir bilimsel dil olduğunun hatırlatılması gerektiğini iddia etmiştir. Yine yazısında Salih Bey'e gönderme yaparak, Türkçeye geçmek umudunun gerçekleştirilebilirliği sorgulanmış, yazısının sonunda ise hazırlık sınıflarının kaldırılmasını Tıbbane'ye sadece Mekteb-i Sultani'den öğrenci alınmasını veya dengi yeterliliklerin sağlanmasını önermiştir (13). Mavrogéyn'in yazısı genel olarak olumsuz bir içeriğe sahip gibi görünse de Tıbbiye öncesi dönemde lise vb. düzeydeki eğitim eksikliklerine de değinmiştir, bu fikirlerinde ise haklı olduğu yanlar var gibi görünmektedir. Aykut Kazancıgil ise, ilgili metne dair Mekteb-i Sultani'den öğrenci alınması fikrinin aslında yine Fransızca eğitimin sürdürülmesi anlamını taşıdığını da ifade etmiştir (13). Yine aynı gazetede Décembre 1870 tarihli yazısının sonunda Mühlig, şu anlamda ifadelerle yer vermiştir; öğrenciler tıbbiye için yeterli koşullara sahip olmak için Mekteb-i Sultani'den ya da denk azınlık okullarından seçilmelidir, birkaç sınıfta bile eğitimin Türkçeleşmesi olumsuz etki yapacaktır. Ayrıca sözlerine şunu eklemiştir: “Gelişi güzel bir dönemde alınacak bu kararlar, askeri tıp eğitimi Müslüman gençliğin lehine tekelleşecektir ve Sultan Hazretlerinin bütün kullarına bu mesleğin açık bulundurulması şeklindeki fermanı çiğnenmiş olacaktır” (13). Aykut Kazancıgil'in yayına hazırladığı *Tıp Fakültesi Tarihi* (Mirat-i Mekteb-i Tıbbiye) kitabının birinci cildinin ek III kısmında Türk hocaların Türkçe karşıtı görüşlere reddiyelerine yer verilmiştir (13). Bu reddiyelerde Türkçenin diğer dillerden geri olmadığı ispat edilmeye çalışılmış, Avrupalıların tıp öğrenmelerini sağlayan kitapların İslam uleması-

nın aracılığıyla elde edildiği ifade edilmiş ve daha birçok konu Türkçe lehine ele alınmıştır.

Bu dönemdeki dil tartışmalarına önemli yazar ve düşünürlerin de katıldığı ifade edilmektedir. Örneğin Namık Kemal bu isimlerden biridir. Bazı kaynaklarda Namık Kemal'in dil konusunda çekinceleri olduğu özellikle ne Fransızca ve ne de Türkçeye hakim olamayan hekimlere dair endişeleri olduğu iddia edilmiştir (21). Ancak başka bir kaynakta ise Namık Kemal'in 1866 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin 37. sayısında "Türkçe Tababete Dair Makale'i Mahsusa" başlıklı bir yazı kaleme aldığı ve yeterince bilinmeyen bir dilde yapılacak öğrenimin eksik kalacağına değindiği, devamında başlangıçta Avrupa'da öğretimin Latince olduğunu, daha sonra her ulusun kendi anadilinde tıp öğretimi yaptırmaya başladıklarını ve Türkçe tıp eğitimi için zamanın geldiğini ifade ettiği belirtilmiştir (28).

Her halükarda 1870 tarihinde Türkçeleşme konusunda nihai hedef olarak düşünülebilecek olan Askeri Tıbbiye'de Türkçe eğitim konusunda irade çıkmıştır. O tarihten itibaren tıp eğitiminin Türkçe devam etmekte olduğunu belirtilebilir.

Türkçe tıp eğitimine geçilince neler değişmiş oldu? Şeklinde bir soru sorulduğunda bu konuda Ekrem Kadri Unat'ın saptamaları, fikir vermesi bakımından iyi bir değerlendirme gibi durmaktadır. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye öncülüğünde başarılı çevirilerin gerçekleştirilmiş olması, Türkçe tıp gazetesinin sayısının 1870'ten itibaren artış göstermesi, halka yönelik kaynak sayısının artması, Türkçe tıp kitabı sayısındaki kayda değer artış, okuldaki Türk ve Müslüman hoca sayısındaki önemli artışlar başlıca gelişmeler olarak ifade edilmiştir. Ancak yabancı dille eğitimin etkilerinin Cumhuriyet döneminde dahi devam ettiğini ve yabancı dil konusunda hata yapan ya da

eksikliği olanların bilgisizlikle suçlandıklarını ve olumsuz hissettiklerini de ifadelerine eklemiştir (29). Yine de Cumhuriyet'in ilk yıllarında dil konusunun önemsenmiş olduğunu gösteren pek çok gelişme vardır. Türk eğitim hayatının önemli gelişmelerinden biri olan 1933 tarihli üniversite reformu dil konusunun önemsendiğini gösteren örneklerden biridir. Zira bu reformun gerçekleştirilmesi sürecinde çalışmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'ne kabul edilen yabancı bilim adamlarına çeşitli şartlar koşulmuştur. Yabancı bilim adamlarının süreç içinde Türkçe öğrenmeleri ve öğrenciler için çevirmen yardımı ile de olsa Türkçe kitap ve kaynak hazırlamaları, dil ile ilgili olarak sunulmuş çalışma koşullarındandır (30,31). Bu değerlendirmelerin Türkçeleşme süreci, sonrası ve günümüze dair önemli olduğu düşünülmüştür.

Sonuç

Sivil Tıp Mektebi – Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin 1867 yılında açılması ile birlikte Türkçe eğitim vermesi ve 1870 yılında Askeri Tıbbiye – Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Türkçe eğitime geçilmiş olması Türk tıp eğitimi tarihi açısından önemli adımlardır. Her iki adım, hem kapıların daha fazla sayıda öğrenciye açılması anlamına gelmekte, hem de Türkçe eğitim düşünüldüğünde Türk öğrenciler ve Türkçe aleyhine olan durumda bir düzelme anlamı taşımaktadır. Bu yönüyle iki olgu ele alındığında eğitim alanında yabancı egemenliğindeki bir tekelleşmenin de önüne geçildiği düşünülebilir. İki adım da kritik bir dönemden geçen Osmanlı İmparatorluğu'nda atılması güç ve zor adımlardır, ancak yoğun çabalarla olumlu sonuçlanmışlardır. Şüphesiz bu iki kazanımın çok önemlidir, ancak bu kazanımların sürekliliğinin sağlanması bir gerekliliktir. Eğitim kurumlarında de-

vamlılık sağlanmadığı sürece kurumsallaşmanın oluşması oldukça zordur. Kurumsallaşamayan birimlerde ise dünya ile boy ölçüşecek düzeyde bilgi ve eğitim üretilmesi olanaksız olacaktır. Sivil Tıbbiye'nin açılması ve ardından Askeri Tıbbiye'de Türkçe eğitime geçilmesi içerdiği güçlükler düşünüldüğünde devrimsel faaliyetlerdir. Bu faaliyetler zincirinin Cumhuriyet döneminde reform faaliyetleri ile sürdürüldüğü de düşünülebilir. Bu noktada Üniversite Reformu bu adımlara benzer nitelikte kapsamlı bir girişim olarak okunabilir. Reform döneminde Türkçe eğitime verilen önemle ilgili önemli bir ayrıntı yabancı bilim adamlarının ülkemize gelmeleri sırasında yaşanmıştır. Yabancı bilim adamlarının çalıştırılmasına dair sunulan koşullar içinde zaman içinde Türkçe öğrenmeleri ve Türkçe eser vermeleri yer almıştır. Ancak tüm bunlara rağmen bugünkü durum ile karşılaştırılarak bu adımların içeriklerinin değerlendirilmesi önemlidir. Türkçeleşme faaliyetleri için gösterilen çabayla kıyasladığımızda bugün Türkçe eğitime verilen önem ve değer yeterli düzeyde midir? Yoksa Türkçe eğitim diğer dillerde yapılan eğitim karşısında kısırlaşmakta mıdır? Kendi dilinde eğitim geleneği oluşturulmadığı sürece o dilin bir bilim dili haline gelmesinin olanağı nedir? gibi soruların ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Zira günümüzde eğitim belki Fransızca değildir, fakat eğitimin yine yabancı bir dil olan İngilizceye evrilmekte olduğu düşünülebilir. Benzer soruların eğitimde artan özelleştirilme için de gündeme getirilmesi gerekebilir. Çünkü, Sivil Tıbbiye'nin açılması bir anlamda eğitimin tüm topluma açılması anlamını taşımaktadır, bu bakımdan eğitimde çağa göre görece bir fırsat eşitliği yaratıldığı düşünülebilir. Bu noktadan bakılacak olursa özelleştirme faaliyetlerinin bu yönüyle eşitlik alanında geri adım olarak değerlendirilebileceği de akılda tutulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Bayat AH. Tıp tarihi. 2nd ed. İstanbul: Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği; 2010.
2. Sarı N. Osmanlılarda tıphanenin doğuşuna kadar tıp eğitimi. Türk Dünyası Araştırmaları. 1983;22:152-183.
3. Gençer Aİ. İstanbul tersanesinde açılan ilk tıp mektebi. İstanbul Üniversitesi Edeb Fakültesi Tar Derg. 1977;31:301-316.
4. Altıntaş A. Mülki tıbbiye'nin kuruluşu. Tar ve Toplum. 1999;31:12-18.
5. Altıntaş A. Tıbhane-i Amire ve 14 mart tıp bayramı. Tar ve Toplum. 1993;20: 45-56.
6. Zorlu T. Süleymaniye tıp medresesi-1. Osmanlı Bilim Araştırmaları. 2002;3:79-123.
7. Ayduz S. Süleymaniye medical madrasa (dar-al tib) in the history of Ottoman medicine. Found Sci Technol Civiliz. 2007;(ID: 665):1-16.
8. Altıntaş A. Sivil Tıp Eğitimi (Mülki Tıbbiye)'nin Kuruluşu. In: Hatemi H, Altıntaş A, editors. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. 1st ed. İstanbul: csa Global Publishing; 2006. p. 118-124.
9. Unat EK, Samastı M. Mekteb-i tıbbiye-i mülkiye (Sivil tıp mektebi) 1867-1909. 1st ed. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları; 1990.
10. Saygılı S. Türk Kızılayı'nın kurucularından: Kıymetli Dr. Aziz Bey. 1st ed. Ankara: Türk Kızılayı Yayınları; 2011.
11. Koloğlu O. Osmanlı başında 1865 kolera salgını İstanbul sağlık konferansı ve Mirza Malkom Han. Osmanlı Bilim Araştırmaları. 2005;6:139-150.
12. Zorlu T. Süleymaniye tıp medresesi-1. Osmanlı Bilim Araştırmaları. 2002;4: 65-98.
13. Kazancıgil A, editor. Tıp fakültesi tarihçesi (mir'at-ı mekteb-i tıbbiye). 1st ed. İstanbul: Özel Yayınları; 1991.
14. Pallaut F. Medical Students in England and France 1815-1858 A Comparative Study [Internet]. University of Oxford; 2003. Available from: <http://www.biusante.parisdescartes.fr/ressources/pdf/histmed-asclepiades-pdf-palluault2.pdf>
15. Altıntaş A. Osmanlı imparatorluğunda hekimbaşlığın lağıvı meselesi. Tıp Tarihi Araştırmaları. 1993;5:52-58.
16. Ergin ON. Türkiye maarif tarihi. İstanbul: Eser Matbaası; 1977.
17. Köprülü MF. Türk edebiyatı tarihi. 2nd ed. İstanbul: Ötügen Neşriyat; 1980.
18. Hatemi H, Yeşim Ü. Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat. In: Hatemi H, Altıntaş A, editors. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. 1st ed. İstanbul: csa Global Publishing; 2006. p. 125-152.
19. Balcı S. Osmanlı devleti'nde modernleşme girişimlerine bir örnek: lisan mektebi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tar Bölümü Tar Araştırmaları Derg. 2008;27:77-98.
20. Altıntaş A. Tıbhane'de Eğitim. In: Hatemi H, Altıntaş A, editors. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. 1st ed. İstanbul: csa Global Publishing; 2006. p. 61-66.
21. Hatemi H, Işıl Y. Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat. 1st ed. İstanbul: İşaret; 1989.
22. İhsanoğlu E, Kaçar M. Aynı münasebetle iki nutuk, Sultan İkinci Mahmud'un Mekteb-i Tıbbiye ziyaretinde irad ettiği nutkun hangisi doğrudur? Tar ve Toplum. 1991;14:44-48.
23. Altıntaş A. II. Mahmud'un tıbbiye nutku düzmece miydi? Tar ve Toplum. 1997;28:4-8.
24. Işıl Ülman Y. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de Eğitim (1838-1848). In: Hatemi H, Altıntaş A, editors. Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları. 1st ed. İstanbul: csa Global Publishing; 2006. p. 71-6.
25. Uludağ OŞ. Tıbbiyede dersler nasıl Türkçeleştirildi. Dirim. 1935;10 (İkincikanun-Şubat 1-2):72-74.
26. Özyayın Z. Hayrullah Efendi mekteb-i tıbbiye-i şahane'de türkçe eğitime karşı mıydı? Tar ve Toplum. 1993;20:17-22.
27. Uludağ OŞ. Tıbbiyede dersler nasıl Türkçeleştirildi. Dirim. 1935;10:106-108.
28. Bölükbaşı O. Türkçe tıp eğitimi; eski ama gerçekleşmiş bir hayalin, elbirliği ile yok edilişi. Sürekli Tıp Eğitimi Derg. 2004;13:415-417.
29. Unat EK. Osmanlı imparatorluğunda Fransızca tıp öğretimi ve etkileri. Dirim. 1977;52:65-71.
30. Widmann H. Atatürk üniversite reformu. 1st ed. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları; 1981.
31. Namal Y. Türkiye'de 1933-1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. Yükseköğretim ve Bilim Derg. 2012;2:14-19.